

Mikä vei nuoren lääkärin kesätyöhön voimalatyömaalle Neuvostoliittoon?

Valokuvat Martti Kekomäen albumista.

Nuori medisiinari ensimmäisessä itsenäisessä työpaikassaan.

Professori Martti Kekomäki palaa usein puheissaan Tulomalle, jossa hän työskenteli Imatran Voiman voimalatyömaan lääkärinä 1960-luvun alkupuolella. Suomalaiset rakensivat tuolloin valtavan kokoisen 260 MW:n vesivoimalan Ylä-Tulomalle, Nuorttijärven luusuaan. Sieltä alkava Tulomajoki laskee Jäämereen Kuolan vuonossa. Kaiken kaikkiaan noin 20 000 suomalaista osallistui rakennusurakkaan.

Erikoislääkäri-lehti kysyi lehden toimituskunnassa vuosina 2010–2020 toimineelta Martti Kekomäeltä, mikä sai nuoren lääketieteen opiskelijan lähtemään arktisiin, karuihin oloihin Neuvostoliittoon.

Martti Kekomäki on Helsingin Ressun kasvatti, joka valmistui lääkäriksi vuonna 1965 Helsingin yliopistosta. Hänen uransa on hengästyttävän monipuolinen. Kekomäki kiinnostui kirurgiasta jo ensimmäisinä opiskeluvuosina, joten kirurgia oli luonteva erikoisalavalinta. Varsinaisen kliinisen uransa Kekomäki on tehnyt lastenkirurgina Helsingin ja Turun yliopistosairaaloissa. Hän on toiminut myös Auran sairaalan kirurgian

Tuuloma, suomalainen
miniatyyrikaupunki,
takana Tulomajoki.

Työmaakortti oli pidettävä mukana jopa iltakävelyllä.

Rakentaja ajotunnelin suulla. Tiukka turvallisuuskuri piti vaikeat työtapaturmat minimissä.

ylilääkärinä ja HUSin hallintoylilääkärinä. Hän on sekä Helsingin että Turun yliopiston dosentti ja jäänyt eläkkeelle Helsingin yliopiston terveyden- ja sairaanhoidon hallinnon professorin virasta. Kekomäki on tehnyt urologian alan tutkimustyötä Suomen Akatemian varttuneena tutkijana Floridan yliopistossa Gainesvillessä ja suorittanut Master of Science -tutkinnon (Administrative Medicine) Madisonin yliopistossa Wisconsinissa pääaineenaan terveysekonomia.

Kekomäki on opettanut terveysekonomiaa Helsingin Kauppakorkeakoulun/Aalto-yliopiston terveydenhuollon johtamiskoulutusohjelmassa yli 25 vuotta ja perustanut Suomen Lääkäriliiton erikoislääkäreiden johtamiskoulutusohjelman. Hän on myös Lääkäriliiton hallituksen ja valtuuskunnan jäsen.

– Olen yli kahdeksankymppinen paria syöpää sairastanut seniori, sitoutumaton, ajatusmaailmaltani sosiaalinen konservatiivi. Eläkkeelle jäätyäni suoritin metsätalousyrittäjän kurssin Uudenmaan maaseutuopistossa voidakseni hoidella pientä vihtiläistä risukkoani mahdollisimman oikeaoppisesti, kuvailee Kekomäki itseään.

– Kaiken tuon yllä kuvatun voisi summata toteamalla, että olen puuhaillut elämässäni kaikenlaista.

- Suomalainen valtionyhtiö Imatran Voima rakensi Tulomajoen lähtökohtaan Luoteis-Neuvostoliittoon, lähelle Murmanskia, suuren 260 MW vesivoimalaitoksen vuosina 1961–1966.

- Työmaan yhteyteen syntyi suomalaisten asuttama Tuuloman kylä, jossa oli enimmillään noin 4 500 asukasta. Kylästä löytyivät kaikki palvelut kouluineen, sairaaloineen, teattereineen ja urheilukenttineen.

- Ennen voimalaurakan käynnistymistä rakennettiin tie Rajajoosepista Patunan kylään, jonka suomalaiset oppivat tuntemaan myöhemmin Tuulomana ja venäläiset Verhnetulomskina.

Kesätöihin tundran kupeeseen

– Vuonna 1963 Suomen Kuvalehdessä julkaistiin jatkokertomuksena Alexander Solzhenitsynin läpimurtoteos *Päivä Ivan Denisovitshin elämässä*.

– Kirja teki minuun syvän vaikutuksen ja herätti kiinnostuksen äärimmäisiin arktisiin oloihin. Kun sitten Imatran Voima (nyk. Fortum) etsi tundran reunassa sijainneelle rakennustyömaalle lääkäriä, marssin Kampin Voimataloon ja ilmoittauduin halukkaaksi. Totta puhuen en tiennyt, mitä olin tekemässä, koska olin tuolloin vasta 23-vuotias lääketieteen kandidaatti.

– Olin Ylä-Tulomalla kesällä 1964 pari kuukautta, marras-joulukuussa pari viikkoa ja kesän 1965 käytännössä kokonaan. Lopullinen lähtöni Tulomalta lykkääntyi useamman kerran, kun työmaan vakituinen lääkäri, kirurgi Åke Hastrup sairastui lomallaan vakavasti.

Niin, mikä oli motiivini hakeutua Tulomalle? Kaipa uteliaisuus ja seikkailunhalu, ryyditettynä tuhilla annoksella nuoruuden hulluutta.

Voimakkaasti ilmaistu neuvostovastaisuus saattoi johtaa potkuihin Voimalatyömaan työntekijät eivät kokeneet asuvansa Neuvostoliitossa, vaan

Voimalaitosalueen kartta. Massiiviset räjäytykset pudottivat joskus sairastuvan kaappien lasihyllyt, vaikka etäisyyttä työmaalle oli toista kilometriä.

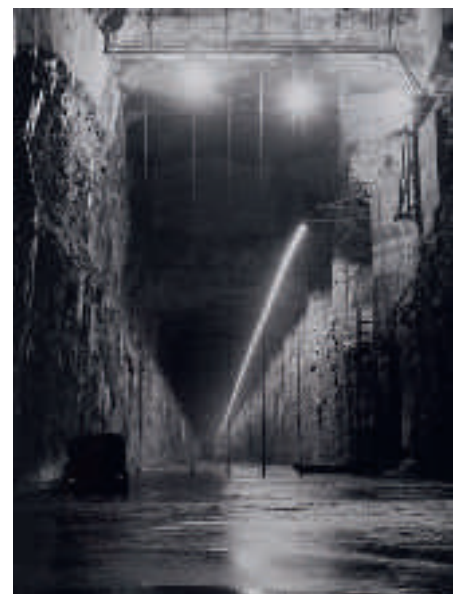
Maapato ja sen tulvaportti kurovat vapaan veden väylän umpeen vähä vähältä.

Manalan maailmaa (oik.). Alakanavan alkupää. Tummiin pystyjohtojen tarkoitus oli estää nousevia lohia uimasta turbiineihin.

Tuuloman (suomalaisversio nimestä) kylässä, pienessä suomalaisyhteisössä Nuorttijärven niskassa. Tuulomasta on Suomen rajalle yli 150 kilometriä. Tuolloin ajomatka Rovaniemelle kesti kahdeksan tuntia, siellä oli myös lähin keskussairaala. Väkeä Tuulomalla oli pari-kolme tuhatta.

– Monet rakentajat olivat Pohjanmaan suurperheisiä herännäisiä, loput koillis- tai itä-suomalaisia työmiehiä, erauspoikia, lentojätkeä. Kylän kansa-

”Tärkein oppi on luultavasti se, että ihminen voi selvitä aika erikoisista tilanteista eräin ehdoin”

koulussa oli parisataa lasta. Vanhuksia työmaalla ei tietenkään ollut.

– Vaihtuvuus oli suurta, siksi oman henkilötodistukseni numero oli lähes 15 000.

– Kaikki huoltoliikenne työmaalle tuli Suomesta vuonna 1961 nopeasti rakennettua kuoppaista tietä myöten. Sodan jälkeä, suomalaisten korsuja, venäläisten mutteribunkkereita, käsikranaattien kuorien kasoja, polttopuupinoja, saksalaisten Stukien parturoimia metsäsäarekkeita ja neuvostosoturien hautoja oli 1960-luvun puolivälissä tuolla alueella paljon.

– Työmaalla oli kaikki mitä ihmiset tarvitsivat: ruokakauppa, ruokala, koulu, posti, viinakauppa, pankki (ja sillä mai-seman ainoa neonvalo!), ”lääkekaappi”, elokuvateatteri, jonka ohjelmistoa Suomi-Neuvostoliittoseura vaihtoi. Kaikki politikointi oli kiellettyä, myös äänes-

täminen Suomen vaaleissa oli kielletty. Lähin äänestyspaikka oli Ivalossa yli 200 kilometrin päässä. Järjestystä piti yllä joukko suomalaisia poliiseja, jotka eivät käyttäneet virkapukua ja joita sanottiin ”järjestysmiehiksi”.

– Työntekijöillä ei ollut juuri lainkaan kontakteja paikallisiin. Työmaan vieressä oli pieni Patunan kylä, jonka väki elätti itsensä lampaiden hoidolla ja ehkä kalastaen. Patuna oli aidan ja puomien takana, sinne ei ollut asiaa. Siellä oli myös ”feltsher”, joka hoiti pääosan työmaan pienen neuvostopurukan terveystulmista. Työmaan neuvostorakentajat saivat muuten osan palkastaan Suomen markkoina, jotka Kalle Anttilan pakettipalvelu monivärisine esittelylehtineen imuroi hyvin tarkasti takaisin Suomeen.

– Vaikka virallista neuvostoväkeä ei juuri näkynyt, sanavalinnoissaan sai

olla tarkkana: myös lähipiirissämme väitettiin olleen ”myyrä”. Voimakkaasti ilmaistu neuvostovastaisuus johti muutamien rakentajien kohdalla potkuihin.

Aseistetut vartijat toivat paikallisväriä

Lääkärinä Kekomäki kuului huolto-osaston alaisuuteen. Hänen esimiehensä oli huoltopäällikkö, rajakapteeni Manne Kauppila, jota Kekomäki kaikin jyrkimmäksi tuntemakseen neuvosto-kommunismien vastustajaksi.

– Sama mies löytyy muuten myös Antti Tuurin Rukajärvi-sarjasta, tosin luutnantin arvoisena sissijoukkueen kovapintaisena johtajana. Suomen Supo tuntui pitävän tarkkaa vahtia tuomalaisten taustoista, ja Manne piti ainakin itse itseään Supon edustajana työmaalla.

– Mannen esimies oli työmaan joh-

taja DI Elja Kuorikoski, vähäpuheinen ja vaatimaton mies. Kekomäki tapasi Eljan sattumalta vuosikymmeniä myöhemmin Meilahden sairaalan aulassa ja kysyi, onko hän sittemmin käynyt Tuulomalla. ”Minä menen itärajan poikki vain kahleissa”, vastasi Kuorikoski. Tämä kuvaa Kekomäen mukaan hyvin järjestelmän yläpäässä olleita jännitteitä.

Koko työmaan tilaaja oli moskvalainen Technopromexport, joka mitä ilmeisimmin osasi pitää ohjat kireällä. Tuohon aikaan Neuvostoliitossa ei hyväksytty korruptiota. Kekomäki luki Tuulomalta palattuaan Uudesta Suomesta, että Technopromexportin toimitusjohtaja ja joku ulkomaankaupasta vastaava olivat töpeksineet ja jääneet kiinni lahjuksista. Tuomio oli ollut napakka ja syylliset teloitettu ampumalla.

– Paikallisväriä elämään toivat asukkaita enemmän vartijat, joita oli arviolta komppania tai pari johtajanaan majuri Mamedarzhajov. He kiersivät laajaa

liikkumisalueitamme jalan ja veneillä kovat automaattiseiden piipuissa.

– Erityisesti Tuuloman tieltä pohjoiseen liikkuminen oli ampumisen uhalla kielletty. Valitettavasti juuri pohjoissuunnassa olivat parhaat harjusvedet. Niinpä Kalashnikovin rätinä sai veden kiehumaan ja katkaisi monen pojan kalaretken. Kohti ei toki kukaan ampunut. Samat kaverit näkivät paljon vaivaa Tuulomajoen lohikannan pelastamiseksi, mutta turhaan.

Voimalaa rakennettiin yötä päivää

Rakennushanke kuvaa Kekomäen mukaan parhaiten myös lääkärin työn sisältöä. Suomalaiset rakensivat 260 MW:n vesivoimalaitoksen Nuorttijärven luusuaan. Voimala on huomattavasti suurempi kuin yksikään Suomen vesivoimalaitos. Voimalan tehtävänä on tuottaa säästöenergiaa Kuolan ydinvoimalaitoksille. Tehon lisäämiseksi Nuorttijärven pintaa nostettiin viiden miljoonan maakuutiometrin padol-

la peräti 32 metriä. Voimalan neljään Kaplan-turbiiniin syöksyy sekunnissa 400 kuutiometriä vettä yli 50 metrin korkeudesta.

– Vesimyllyn tekee erikoiseksi se, että se on kokonaan kallion sisällä, monikymmenmetrisen graniittikuoren peittämä. Maan pinnalla on vain kytkinkenttä, josta voimajohdot lähtevät, ensimmäiset pohjoiseen kohti Severomorskin sukellusvenetukikohtaa Kuolan vuonon varrella, Murmanskin pohjoispuolella. Tämän johdosta työmaan olosuhteet olivat erittäin raskaat ja vaativat.

– Voimalaa rakennettiin kirjaimellisesti yötä päivää, pyhät ja arjet kolmivuorotyönä. Työvuorojen vaihtoväleihin oli sijoitettu räjäytystyöt, joissa kerralla pamahti 2 000 kiloa bensiinillä kyllästettyä kloraattia. Sireenin varoitustaani soi puoli tuntia ennen laukausta, keskellä yötä, sillä kaikkien tuli ehtiä yli kilometrin päähän työmaalta. Sairaalassa, puolentoista kilometrin päässä työmaasta, hyllyt helisivät ja korvat menivät lukkoon.

– Tämä määrätti myös lääkintä- ja muun huollon aikataulun. Jonkinlaisessa ”päivystysvalmiudessa” tuli olla 24/7.

– Lääkintähuollon ”infran” muodosti parakki, jossa oli vastaanottohuone, vuodelat parille kymmenelle potilaalle, leikkaussali anestesiakoneineen (etyylieetteriä käyttävä intubaatioanestesia), röntgenkone ja pieni laboratorio. Sairaanhoitajia oli seitsemän, heistä parilla oli myös kättilön koulutus.

Lääkärin haastavana tehtävänä oli pitää sairaat ja vammautuneet toipumassa riittävän pitkään

Kekomäen mukaan kroonisesti sairaita työmaalla ei juuri ollut. Sen sijaan oli erilaisia työtapaturmia (haavoja, paleltumia, avo- ja umpimurtumia, hitsareiden silmien uv-vammoja ja räl-

Pieni röntgenkone helpotti murtumien hoitoa. Kuvassa vasemmalla sh Kirsti Sihvonen ja ylihoitaja Piippa Jumppanen.

Kaamosajan Tuuloma oli kirjaimellisesti ”cool”. Lämpötila saattoi työpäivän kuluessa pudota kymmeniä asteita, palelluttaa monen rakentajan jalat rakoille ja keskeyttää työnteon viikoiksi.

lökänkäyttäjien sarveiskalvon metallihippusia, ”Oropax”-korvakäytäviä), vapaa-ajan kohellusten seurauksia (haavoja, irti lyötyjä hampaita, murtuneita neniä) ja akuutteja infektioita. Parin rakentajan mielenterveys järkkäsi kaamoksessa niin, että heidät oli lähetettävä kotimaahan. Ja sitten olivat hammaspotilaat, joiden ainoana hoitona mahdollisen antibiootin lisäksi oli hampaan poisto.

– Pinnareita ei ollut ollenkaan. Lääkärin haastavana tehtävänä oli pitää sairast ja vammautuneet toipumassa. Rakennustyö oli urakkaluonteista, ja siitä maksettiin ilmeisen hyvin. Niinpä juuri kukaan ei malttanut oikein toipua vammoistaan tai taudistaan, kun työ jo kutsui.

Työtapaturmia ei lopulta ollut työn vaaroihin suhteutettuna paljon. Kuri työmaalla oli kova: alkoholin tuoksua hengityksessä ei tarvinnut vaivautua selittämään, aikaa työmaalta poistumiseen annettiin rassukalle 24 tuntia. Jokaviikkoiset työturvallisuuskäynnit kuuluivat lääkärin toimenkuvaan.

– Lopputili tuli sillekin työporukan kypmille, joka oli unohtanut aidata avoimen lattialuukun – pudotusta turbiinisalin pohjalle oli kymmeniä metrejä.

– Työtapaturmissa kuoli kaikkiaan neljä rakentajaa. Kun hankkeen kustannusarvio oli 26 mrd markkaa ja tapaturmakuolemien riskiksi oli arvioitu yksi kuolemaan johtanut työtapaturma miljardia markkaa kohti, työstä selvitettiin aika vähin hengenmenetyksin.

– Minun aikani työmaalla ei kuollut kukaan, mutta yksi sydäninfarktin saanut venäläinen nuori hitsaaja kuoli matkalla Murmanskiin.

– ”Siviilisairaat” olivatkin potilaista vaikeimmat. Mieleen tulee 16-vuotiaan pojan raju appendisiitin aiheuttama peritoniitti, joka oli alkanut kalamatkalla juuri sillä kielletyllä alueella ja johtanut tajuttomuuteen ja anuriaan ennen sairastuvalle ehtimistä. Toinen mieleen jäänyt potilas oli septisesti kuumeileva nuori insinöörin rouva, jolla oli mahtava paratonsillaarinen absessi.

– Kummassakin tapauksessa evakointi oli mahdollon ajatus – ja liikuttuinen nuoren mediisinarin taitojen ääriarjoilla, mutta kumpikin potilas jäi henkiin ja parani täysin. Usein tuntui siltä, että puuhailuni tuotti aika paljon ylimääräistä vaivaa Taivaan Isälle ja hänen enkelijoukolleen...

Tuuloma jätti pysyviä muistijälkiä

– Tärkein oppi on luultavasti se, että ih-

minen voi selvittää aika erikoisista tilanteista eräin ehdoin. Edellä mainitsemani näkymättömän enkelijoukon lisäksi sain tavattoman suurta apua taitavalta sairaanhoitajakaartilta ja mukana raahaamastani Hamilton-Baileyn klassikkokirjasta ”Emergency Surgery”.

Kekomäki ei ollut poistanut koskaan yhtään hammasta. Koska työmaalla ei ollut hammaslääkäreitä, ja koska rakentajat pitivät naurettavana ajatuksena ajaa yli 1 000 km autolla yhden vaivaisen hampaan takia, hampaat poistettiin Tuulomalla, ja usein noin vain asiakkaan ruokatunnilla työrupeamien välissä. Sairaalassa oli korkea lasikaappi ja siinä kauniissa kaaressa jokaiselle hampaalle tarkoitetut ekstraktiopihdit. Hamilton-Baileyssä oli täsmälleen sama kuva.

– Siispä käärittiin hihat, laitettiin johtopuudutus ja hups, hammas tai tarkemmin karioottisen hampaan jätteet olivat kaarimaljassa.

Kekomäki kertoo ihmettelevänsä, miten tarkasti nuo lähes kuuden vuosikymmenen takaiset tapahtumat palaa mieleen. Hän muistaa kaikki neljä tulkkia nimeltä (loikkarit Sven Lokka ja Sasha Buhani, inkeriläinen Valkonen ja kosmopoliitti Konstantin Lembidakis), kalakaverin, porari Yrjö Luoman Pielisjärveltä (suuria siikoja verkoilla) ja tela-ajoneuvoekspertti Teuvo Lokan Otavasta (valtavia haukia uistimella).

– Muistan, kuinka oma neuvottomuuteni pahentui toimintakyvyttömyydeksi paratonsillaariabsessin punktiouyityksen tuotettua vain loputtomalta tuntuvan verenvuodon.

– Muistan myös avustaneen sairaanhoitajan sanat kauhun lamaamalle kandidaatille hänen ojentaessaan leikkausveitsen nukutetun peritoniittipotilaan yli: ”Onko sinulla Keko muka vaihtoehtoja?”

– Nämä muistijäljet eivät häviä.

Laboratoriokin oli miniatyyrimallia, mutta tuotti arvokasta tietoa

Takaisin Ylä-Tulomalle

On varmasti ymmärrettävää, että Kekomäki suunnitteli vuosikymmenten ajan piipahtamista nuoruutensa työmaalle. Yritykset eivät tuottaneet tulosta, koska alue on tarkkaan vartioitu ja suljettu, strateginen kohde.

– Sittenpä vain, yhtenä kirkkaana päivänä 2000-luvun alussa vävyini Ilkka Kosola arvuutteli, mitä hän pitää kädesään. Se oli minulle osoitettu henkilökohtainen kutsu vierailla Ylä-Tuloman voimalaitoksella. Kuvion selittää se, että Ilkka oli tuolloin työssä Fortumilla, joka omistaa kunnon siivun itärajan takaisesta vesivoimalakapasiteetista. Kutsu tuli tämän yhteyden kautta.

– Niinpä otin sekä Ilkan että toisen vävyini Matias Wallerin gorilloikseni ja lensimme Pulkovon kautta Murmanskisiin. Sankarikaupungin lentokentällä meitä odotti pitkä musta auto, ja loppu onkin sitten jo toinen juttu, sanoisi Rudyard Kipling.

Venäläinen vieraanvaraisuus oli täysin ylitsepuuravaa. He tapasivat myös yhden Tuuloman tulkeista, Sven Lokan. Aikoinaan pelätty mies oli nyt kumarainen vanhus, jonka pistävä ja kaikkea epäilevä katse oli muuttumaton.

– Hän vei meidät jopa entisen sairaalan luo, se kyyhötti harmaana tuntu-
riskoivikon keskellä. Leikkaussalini oli muuttunut ortodoksiseksi kappeliksi; potilashuoneesta oli tehty apteekki, joka oli täynnä huivipäisiä babushkoja pillereitään hakemassa. Kun Sven kuullutti, kuka oli tullut apteekkiin, eukkojen joukko päivitteli ääneen ja toivotti meille Jumalan siunausta. – Minua kuristi kurkusta ja näkökenttäni hämärtyi.

Lopuksi kysyin Kekolta, olisiko hän nyt valmis menemään omien sanojensa mukaisesti ”jättiläistyömaan ainoaksi lääkäriksi töihin periaatteella päivystät 24/7 puolen tuhannen kilometrin päähän lähimmästä sairaalasta, kun jo työtapaturmariskit sisälsivät korkeuserot, valtavat vesimassat, suurjännitejohdot, räjähdysainetonnit, raskaiden työkoneiden armeijan, jotka oli vielä ryyditetty arktisella pimeydellä, korviahuumaavalla metelillä ja tärinällä, siedättämättömällä kylmyydellä, miljoonien hyttysten parvilla ja KGB:n näkymättömällä läsnäololla”?

– Vastaukseni olisi ehdottomasti kielteinen. Täytyyhän järjen sentään vuosien ja vuosikymmenien mittaan vähän lisääntyä. – Mutta silti...

Suomalaisten voimalatyömaa Neuvostoliitossa oli kuin Manala

Toimittaja **Pasi Rutanen** kuvausryhmineen vieraili Ylä-Tuloman voimalatyömaalla Neuvostoliitossa lähellä Murmanskia vuonna 1964. Tuloksena syntyi työmaasta kertova dokumenttifilmi, joka löytyy Ylen elävästä arkistosta.

”Kaikki alkoi siitä, kun porat menivät maan alle. Tämä on kuin manala, pelottava ja outo syvällä Lapin erämaan alla. Mustuneita ankaria kasvoja valkoisten kypärien alla, öljyä, liejua, kalliota. Tärinä ja kumu, joka ravisuttaa ruumista rumpukalvoista jalkapohjiin. Tämän sai aikaan Moskovassa vuonna 1961 allekirjoitettu kauppasopimus, jonka mukaan suomalaiset rakentavat Neuvostoliitolle voimalaitoksen Tulomajokeen, joka laskee Jäämereen Kuolan vuonossa”, kuvailee Rutanen näkemäänsä työmaalla.

Dokumentin mukaan neuvostoliittolaiset arvostivat suomalaista osaamista vaativalla työmaalla, jossa louhittiin vaikeissa oloissa sekä maan alla että päällä. (JT)

Ylen elävä arkisto, 2013

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/08/14/suomalaisten-voimalatyomaa-neuvostoliitossa-oli-kuin-manala>